

УДК 378.091.33: [355.23:356.13] (043.3)
DOI 10.33251/2522-1477-2019-6-137-141

ШУМОВЕЦЬКА Світлана Павлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
педагогіки та соціально-економічних дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної
служби ім. Б. Хмельницького

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ: ВИКОРИСТАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОГО МЕТОДУ ДЛЯ ПОГЛИБЛЕННЯ ЗНАТЬ З ПРОБЛЕМАТИКИ ЛІДЕРСТВА ТА УПРАВЛІННЯ ПРИКОРДОННИМ ПІДРОЗДІЛОМ

У статті охарактеризовано значення лідерства в системі охорони кордону та роль офіцера як лідера прикордонного підрозділу. Детально розкрито особливості використання дослідницького методу для формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників, зокрема їх лідерських якостей, висвітлено основні теми дослідження проблематики лідерства, що стосуються практики формування лідера в арміях зарубіжних країн і ролі та значення лідерства для сучасної української армії і належного виконання завдань з охорони державного кордону.

***Ключові слова:** професійна культура, лідерство, офіцер-прикордонник, управління, персонал, дослідницький метод.*

Постановка проблеми. Професійна культура офіцера-прикордонника характеризує певний спосіб його професійної діяльності, є сукупністю світоглядних установок, цінностей, норм, професійно значущих якостей, а також ступінь їх освоєння, що дозволяє ефективно виконувати завдання з охорони та захисту державного кордону. Сформованість професійної культури визначає ефективність професійної діяльності з охорони державного кордону. Саме тому дослідження педагогічних умов її формування є важливим педагогічної теорії і практики.

Аналізі останніх досліджень і публікацій. На сьогодні вчені визначили особливості окремих складових професійної культури офіцера-прикордонника. Йдеться про дослідження В. Балашова, Ю. Дем'янюка, Д. Іщенко, О. Сафіна та ін. Окремі шляхи формування професійної культури визначили у своїх напрацюваннях І. Балицький, С. Білявець, І. Почечалін, Т. Щеголева, В. Царенко, В. Хома, В. Мірошніченко та ін. Учені розкрили значення професійної культури прикордонників, показали зв'язок професійної культури з призначенням і змістом діяльності органів охорони державного кордону, специфікою службових відносин. Проте на сьогодні невирішеним залишається питання формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення гуманітарних дисциплін з урахуванням нових викликів прикордонній безпеці.

Метою статті є висвітлення особливостей формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників, зокрема через поглиблення знань з проблематики лідерства та управління прикордонним підрозділом.

Виклад основного матеріалу. Професійна культура виявляється в найбільш ефективному виконанні завдань, які охоплюють процес управління загалом, в оптимальному використанні необхідних для організації дій прикордонного підрозділу, насамперед щодо збирання та узагальнення необхідної для прогнозування і прийняття рішення інформації; планування, організації контрольних та режимних заходів; визначення завдань інформаційного, інженерного, технічного, медичного, тилового та інших видів забезпечення, а також контролю й оцінки та ін. [4, с. 143-144]. Концептуально професійна культура дозволяє офіцеру-прикордоннику належним орієнтуватися в масиві інформації, здійснювати

аналіз обстановки, інтерпретувати отримані результати та обґрунтовувати висновки, тобто вирішувати професійні завдання на рівні сучасних досягнень прикордонної науки і досвіду, відчувати радість і почуття самореалізації в обраній професійній сфері.

Офіцер-прикордонник як керівник органу охорони державного кордону повинен уміти вирішувати складні проблеми професійної діяльності, зокрема щодо управління повсякденною діяльністю підрозділу, під час підготовки та ведення різних форм оперативно-службових дій та видів бою в різних умовах обстановки, забезпечення готовності підпорядкованого підрозділу до виконання завдань за призначенням, створення безпечних умов життєдіяльності та праці в різних умовах, збереження життя і здоров'я персоналу [5]. В усіх цих випадках він повинен володіти необхідним лідерським потенціалом, мати авторитет серед персоналу, вміти вести за собою.

Військовий капелан А. Зелінський підкреслює, що лідерство є душею армії. Військове лідерство – це прийняття вчасних і правильних рішень в умовах стресу; чітке визначення мети, критичний аналіз наявних ресурсів, пошук шляхів трансформації ресурсів у мету, а згодом й аналіз проведених дій, що сприяє подальшому розвитку військового колективу [2]. Це вміння виконувати визначені завдання в непростих умовах, бути орієнтованим на результат і цілеспрямовано діяти в безладі, долаючи стрес, уміти організовувати та впливати на цілий підрозділ, у першу чергу власним прикладом. Так можна турбуватися не лише про власне, а й про спільне добро. Ця відповідальність сьогодні має неабияке значення для українського суспільства [5].

У цьому контексті слід використати досвід США, де навчання лідерства у професійній підготовці військових є пріоритетним. Британський військовий експерт Г. Грант пропонує переосмислити систему лідерства в українській армії. Дослідник вважає, що система підтримки Збройних сил України, яка забезпечує персонал та навчання, не змінилася настільки, наскільки це необхідно. Г. Грант вважає, що допоки мислення в штабах залишається радянським, необхідні фундаментальні зміни ніколи не відбудуться. Основна необхідна зміна системи – це в першу чергу зміна лідерства. Радянський менталітет вимагає контролю та покарання винних. На думку Г. Гранта, система, що базується на застосуванні влади, є залишком радянської епохи і не підходить для нової сучасної України, по суті, вбиває Збройні сили України. Г. Грант підкреслює, що офіцери повинні покладатися не на застосування влади і контроль, а мати насамперед інтелектуальну спритність і мудрість, щоб керувати та воювати у динамічній війні [1].

Одним із важливих напрямів розвитку лідерства як складової професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у Національній академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького є використання потенціалу дослідницьких методів. Це обумовлено тим, що дослідницькі методи мають неабиякі можливості для розвитку інтелектуальних здібностей майбутніх офіцерів-прикордонників, тобто формування їх як національної інтелектуальної еліти. Дослідницька робота дозволяє здобувати, поглиблювати, розширювати та систематизувати теоретичні знання, формувати практичні уміння майбутніх фахівців, розвивати їх пізнавальний інтерес, активність та творчу ініціативу, уміння самостійно мислити, розширювати теоретичний кругозір і наукову ерудицію [7, с. 160].

Під час викладання навчальних дисциплін «Морально-психологічне забезпечення», «Педагогіка та психологія», «Основи управління» курсанти виконують різні дослідницькі завдання, що стосуються їх майбутньої професійної діяльності. До прикладу, курсанти досліджують проблематику лідерства на кшталт «Система лідерства в армії США», «Підготовка лідерів у армії США», «Лідерський курс у Військовій академії США (United States Military Academy) у Вест-Пойнті», «Лідерство, теорія і практика управління у професійній військовій освіті США». Для дослідження українських викладачі пропонують курсантам такі теми: «Лідерство – душа армії (А. Зелінський)», «Військове лідерство як прийняття рішень», «Військове лідерство в умовах стресу», «Лідерство в умовах динамічної війни», «Військове лідерство і відповідальність», «Цінності військового лідерства», «Лідерство і нова українська військова культура», «Лідерство і шлях української армії до перемоги» та ін.

Основну увагу викладачі звертали на те, що тільки лідерство з пересічного громадянина сформує воїна – цілісно і ціннісно, живе військо, здатне чинити спротив. Курсанти розмірковували, чому, за А. Зелінським [2], безініціативність слід розглядати як антидержавницький феномен, чому в радянські часи цього терміна не використовували, чому таку велику увагу лідерству надають в армії США, чому лідерство – це не тільки управління і менеджмент, а той, хто веде, хто вміє опанувати хаос та безлад життя і бою зокрема, хто знає, чого хоче, докладає максимальних зусиль, аби добитися мети, адже воїн гине не від кулі – воїн гине від зупинки на шляху до перемоги [5].

Курсанти особливо відзначали думку А. Зелінського щодо того, що в новій українській військовій культурі звання має бути ознакою не статусу чи винагороди, а компетентності, заслуги та відповідальності – за підлеглих, за ефективне виконання визначених завдань, за свій обов'язок, за власну гідність і воїнську честь [6]. У цьому випадку відповідальність – це найглибший етичний вимір військового звання. Курсанти, орієнтуючись на А. Зелінського [6], підкреслювали, що відповідальність за довірених підлеглих, відповідальність за ефективне виконання визначених завдань, відповідальність за свій обов'язок, за власну гідність і воїнську честь, за власне сумління – ось що має лежати в основі чергового військового звання. Курсанти на основі дослідження праць Г. Гранта [1] з'ясували, що радянський менталітет вимагає контролю та покарання винних, тому його потрібно замінити делегуванням, мотивацією та винагородою.

Особливе значення мало дослідження курсантами потенціалу перемоги і українського війська, і прикордонних підрозділів, з'ясування внутрішніх ресурсів, необхідних для долання життєвих труднощів. Зокрема, вслід за А. Зелінським, курсанти зазначали, що в серці кожного українця має народитися воїн – людина, віддана перемозі у будь-якій сфері життя. Це той, хто знає, чого хоче, докладає максимальних зусиль, аби добитися мети, адже воїн гине не від кулі – воїн гине від зупинки на шляху до перемоги [5]. Саме тому, на думку А. Зелінського, найважливіше, чого треба вчити, – це того, як приймати правильні та вчасні рішення, брати на себе відповідальність за іншого, як бути командиром власного життя, а не його заручником [5]. Важливим для курсантів виявився і досвід адмірала Вільяма Г. Макрейвена [3] щодо ставлення до життєвих випробувань, формування готовності долати можливі труднощі.

Важливими також є дослідження щодо лідерського потенціалу офіцера-прикордонника, лідерства в системі охорони кордону, характеристики офіцера як лідера прикордонного підрозділу, специфіки формування лідерських якостей офіцера-прикордонника, психологічних основ виховання лідера. Курсанти робили висновок, що для того щоб приймати правильні та вчасні рішення у динамічній війні, важливе значення має не тільки відвага, але й, за А. Зелінським, постійний фізичний, емоційний та інтелектуальний розвиток на основі цінностей або, за Г. Грантом, інтелектуальна спритність і мудрість, щоб керувати та воювати у динамічній війні.

Загалом дослідницькі методи давали неабиякі можливості для розвитку інтелектуальних здібностей майбутніх офіцерів-прикордонників, формування їх як національної інтелектуальної еліти. Виконуючи такі роботи, курсанти здобували, поглиблювали, розширювали та систематизували теоретичні знання з проблематики управління, управлінського впливу та лідерства, формувати практичні уміння роботи з інформацією та самостійної роботи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Для формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників, зокрема їх управлінських умінь, важливе значення має ознайомлення їх із сутністю військового лідерства, його значенням для ефективної діяльності прикордонних підрозділів. Для цього використано потенціал дослідницьких завдань, що дозволило курсантам з'ясувати, що означає бути лідером, як організувати роботу в команді, як управляти підлеглими, спрямовувати їх на ефективне виконання завдань з охорони державного кордону.

Список використаних джерел

1. Грант Г. Як українцям побудувати армію, здатну перемогти Путіна. URL: https://censor.net.ua/ua/resonance/3048160/yak_ukrayintsyam_pobuduvaty_armiyu_zdatnu_peremogty_putina (дата звернення: 10.09.2019).
2. Душа війська: як АТО стала територією автентичності українського воїнства. *Україна молода*. № 143. 29.11.2017. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3244/188/118208/> (дата звернення: 28.08.2019).
3. Макрейвен В. Г. Застеляйте ліжко. К.: Км-Букс, 2018. 128 с.
4. Оперативно-службова діяльність відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України: навч. посіб. / В. О. Назаренко, В. Ю. Мазур, Ю. Б. Івашков та ін. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2015. 428 с.
5. Рогачук Д. Капелан Андрій Зелінський: Ми живемо в час, коли в серці кожного українця має народитися воїн. URL: <https://vybory.pravda.com.ua/articles/2018/10/31/7149775/> (дата звернення: 01.09.2019).
6. Сампан І. Настав час повернути Збройним силам функцію школи життя. Для чого армії капелани? URL: <https://ua.112.ua/interview/nastav-chas-povernuty-zbroinym-sylam-funktsiiu-shkoly-zhyttia-dlia-choho-armii-kapelany-427548.html> (дата звернення: 11.09.2019).
7. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: «Академвидав», 2006. 352 с.

References

1. Hrant, H. *Yak ukrainsiam pobuduvaty armiui, zdatnu peremohty Putina [Yow Ukrainians should Build the Army Capable of Defeating Putin]*. URL: https://censor.net.ua/ua/resonance/3048160/yak_ukrayintsyam_pobuduvaty_armiyu_zdatnu_peremogty_putina (accessed: 10.09.2019) [in Ukrainian]
2. Dusha viiska: yak ATO stala terytoriieiu avtentychnosti ukrainskoho voinstva [*Soul of the Army: How the ATO Area Became the Territory of Authenticity of the Ukrainian Army*]. *Ukraina moloda*. № 143. 29.11.2017. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3244/188/118208/> (accessed: 28.08.2019) [in Ukrainian].
3. Makreiven, V.H. (2018). *Zasteliaite lizhko [Make Your Bed]*. K.: Km-Buks, 128 s. [in Ukrainian].
4. Operatyvno-sluzhbova diialnist viddilu prykordonnoi sluzhby Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [*Operational and Service Activities of the Border Guard Division of the State Border Guard Service of Ukraine*]: navch. posib. / V.O. Nazarenko, V.Yu. Mazur, Yu.B. Ivashkov ta in. Khmelnytskyi: Vyd-vo NADPSU, 2015. 428 s. [in Ukrainian].
5. Rohachuk, D. Kapelan Andrii Zelinskyi: My zhyvemo v chas, koly v sertsii kozhnoho ukrainsia maie narodytysia voyn [*Chaplain Andriy Zelinsky: We Live at the Time When a Fighter Should Be Born in the Heart of Every Ukrainian*]. URL: <https://vybory.pravda.com.ua/articles/2018/10/31/7149775/> (accessed: 01.09.2019). [in Ukrainian].
6. Sampan, I. *Nastav chas povernuty Zbroinym sylam funktsiiu shkoly zhyttia. Dlia choho armii kapelany? [It Is Time to Return to the Armed Forces the Function of the University of Life. Why the Army Chaplains?]*. URL: <https://ua.112.ua/interview/nastav-chas-povernuty-zbroinym-sylam-funktsiiu-shkoly-zhyttia-dlia-choho-armii-kapelany-427548.html> (accessed: 11.09.2019). [in Ukrainian].
7. Fitsula, M.M. (2006). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of Higher Education]*: navch. posib. Kyiv: "Akademvydav", 352 s. [in Ukrainian].

SHUMOVETSKA Svitlana, PhD, Associate Professor, National Academy of the State Border Service named after B. Khmelnytsky.

FORMATION OF THE PROFESSIONAL CULTURE OF FUTURE BORDER GUARD OFFICERS: USE OF THE RESEARCH METHOD FOR IMPROVING KNOWLEDGE ON THE ISSUES OF LEADERSHIP AND BORDER GUARD UNIT MANAGEMENT

Abstract. *The article describes the importance of leadership in the border protection system and the role of an officer as the leader of the border guard unit.*

It is determined that a border guard officer as the head of the state border guard body should be able to identify, set and solve problems, organize personnel to perform border protection tasks at a level of modern border science achievements, in other words, possess the necessary leadership potential, have credibility among the personnel and lead the way.

The peculiarities of the use of the research method in the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine named after B. Khmelnytskyi during teaching such academic subjects as "Moral and Psychological Support", "Pedagogy and Psychology", "Management Fundamentals" have been described in detail in order to form a professional culture of future border guard officers and in particular their leadership qualities. The main topics concerning the study of the leadership issues related to the practice of forming the leader in the armies of foreign countries and the role and importance of leadership for the modern Ukrainian army, the potential of victories of the Ukrainian army and border guard units, border guard officer's leadership charisma, the leadership significance in the border guard protection system, officer's specific features as the leader of the border guard unit, peculiarities of shaping the leadership qualities of a border guard officer, the psychological foundations of the leader's education, as well as internal resources that are necessary to overcome life's difficulties have been highlighted. The author argues that, by performing research tasks, cadets are able to find out the meaning of being the leader, as well as the ways how to organize work in a unit as a team, to manage subordinates, to focus them on the effective accomplishment of the tasks concerning state border protection.

It is determined that research methods have a great potential for the development of the intellectual capabilities of future border guard officers, that is, shaping them as a national intellectual elite. Research work allows future professionals to acquire, deepen, expand and systematize theoretical knowledge, to form their practical skills, to develop their cognitive interest, ambition and creative initiative, the ability to think independently and to encourage the desire for self-development.

Key words: *professional culture, leadership, border guard officer, management, personnel, research method.*

*Одержано редакцією: 26.08.2019 р.
Прийнято до публікації: 06.09.2019 р.*